

Т. В. Черничко,

д. е. н., доцент, професор кафедри обліку та фінансів, Мукачівський державний університет

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

T. Chernychko,

Doctor of Sciences (Economic), Associate professor, professor of department of accounting and finance, Mukachevo State University

THE CAUSES OF FORMATION AND STABILIZATION OF CREDIT RELATIONS IN UKRAINE

Мета статті полягає у визначенні причин дестабілізації кредитних відносин у країні та обґрунтуванні напрямів зменшення її впливу на функціонування як кредитного ринку, так і реального сектору економіки України. У результаті дослідження було виділено чинники, які визначають спрямованість кредитних відносин, а також обсяги акумульованих та використаних кредитних ресурсів, які формуються під дією ринкових механізмів впливу. Обґрунтовано, що одним з напрямів стабілізації кредитних відносин є розвиток фондового ринку як альтернативного варіанту формування пропозиції грошових ресурсів. Визначено, що глобальна фінансова інтеграція, яка має незаперечні переваги, робить кредитні відносини незахищеними від дії негативних чинників міжнародних ринків капіталу таких, як мінливість курсів валют, процентних ставок, ліквідності, а також обсягів грошових потоків, що мають вагомі наслідки для економічного розвитку. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення зміни кредитних відносин під дією інструментів державного регуляторного впливу.

The aim of the article lies in the determination of destabilization causes of credit relations in the country and in the grounding of influence reduction directions on functioning of credit market as well as on the actual sector of Ukraine's economics. As the result of investigation those causes were distinguished which determine the direction of credit relations and the amounts of used accumulated credit resources which are formed under the influence of market influence mechanisms. It is also substantiated that the development of fund market is one of the directions of credit relations stabilization as an alternative variant of formation of money resources proposition. It is determined that the global financial integration, possessing indisputable advantages, makes credit relations unprotected from the negative activities of causes of international stock markets such as changeability of stock exchange, percentage rate, liquidity, and money stream amounts, having heavy results for economic development. The determination of credit relations' change under the influence of state regulation instruments serves as perspectives for the further development.

Ключові слова: кредит, кредитні відносини, банківський кредит, канал банківського кредитування, показник фінансової глибини.

Key words: credit, credit relations, bank credit, canal of bank credit, the index of financial intensity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Умовою виникнення кредитних відносин є нерівномірність руху основних і оборотних засобів у процесі суспільного виробництва, що призводить до виникнення тимчасового дефіциту цих засобів у одних економічних суб'єктів та тимчасового надлишку в інших. При цьому вивільнення ресурсів та додаткова потреба в них, як правило, не збігаються за обсягами та часом утворення, кількістю тощо. Процес акумуляції тимчасово вільних ресурсів та їх перерозподіл на тимчасове використання і формує основу для виникнення кредитних відносин.

Основними характеристичними ознаками кредитних відносин є: їх виникнення на стадії перерозподілу кінцевих доходів; формування на засадах повернення і з виплатою відсотків; вплив на структуру та обсяги грошових потоків і кон'юнктуру економіки країни. Ці ознаки

обумовлені необхідністю безперервного кругообігу ресурсів в межах економічної системи і, саме тому, кредитні відносини виступають чинником ефективного (або неефективного) використання фінансових ресурсів для потреб виробництва, торгівлі та споживання.

Кредитні відносини відіграють вагомий роль у динамічному розвитку реального сектору. Проте їх вплив позитивний лише в тому випадку, якщо кредитні відносини мають адекватні цільові орієнтири та оптимальну інституційну структуру.

За умови, що існуючі кредитні відносини не забезпечують досягнення стабільності, це призводить до дестабілізації розвитку реального сектору. Найтипівішими напрямками дестабілізації є зменшення обсягів пропозиції кредитних ресурсів або випереджаюче зростання попиту на них. Обидва напрями не сприяють економічному розвитку в країні. Своєю чергою, погіршення

економічної динаміки в країні спричинює подальше зменшення обсягів кредитних ресурсів. Відбувається ланцюгова спіралеподібна реакція між розвитком кредитного ринку та реального сектору країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням економічної природи кредиту та окремих аспектам кредитних відносин комерційних банків із позичальниками присвячено праці таких вчених, як Н.Г. Антонов, Б. Бухвальд, О. Гриценко, А.Г. Грязнова, Г.Г. Коробова, Л.П. Кролівецька, О. І. Лаврушин, В.Д. Лагутін, І.Д. Мамонова, Є.І. Мешкова, А.М. Мороз, Г.С. Панова, М.А. Пессель, В. Полякова, М.І. Савлук, В.Т. Севрук, М.І. Сивульський, І.В. Шамова. Проте дослідженню чинників стабілізації кредитних відносин не приділяється достатньої уваги, що і обумовлює вибір теми статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення чинників, які спричиняють дестабілізацію кредитних відносин в країні та обґрунтування напрямів зменшення їх впливу як на функціонування кредитного ринку, так і реального сектору економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кредитне розширення або звуження грошової маси країни відбувається за двома основними напрямками: у результаті зміни кредитних відносин в умовах формування різних видів кредиту (міжгосподарського, банківського та державного) під дією ринкових механізмів; у результаті зміни кредитних відносин під дією інструментів державного регуляторного впливу.

У кожному з зазначених напрямків виникає ланцюговий ефект, спричинений дією грошових імпульсів на величину інвестиційних та споживчих витрат і, як наслідок, на динаміку розвитку реального сектору економіки країни.

Спрямованість кредитних відносин, а також обсяги акумульованих та використаних кредитних ресурсів, які формуються під дією ринкових механізмів впливу, залежать від:

- існуючого попиту та пропозиції кредитних ресурсів;
- сформованих очікувань суб'єктів господарської діяльності та населення;
- дієвості інфраструктури ринку кредитних ресурсів;
- відсутності у суб'єктів господарської діяльності можливості отримати необхідні ресурси, окрім залучення кредитних.

Таблиця 1. Результати оцінювання стану банківської системи України, 2000—2013 рр.

Роки	Показники стану банківської системи		
	Частка кредитів в активах банківської системи країни, %	Частка банків з 100% іноземним капіталом, % від загального обсягу	Співвідношення між обсягами кредитів та зобов'язаннями банків, %
2000	59,29	4,58	77,19
2001	63,20	3,95	80,90
2002	68,96	4,46	86,69
2003	69,59	4,43	84,08
2004	68,69	4,38	83,84
2005	70,12	5,45	83,00
2006	76,27	7,65	90,48
2007	80,98	9,71	91,61
2008	85,55	9,24	98,19
2009	84,90	9,89	97,68
2010	80,14	11,36	93,87
2011	78,28	12,50	91,83
2012	72,33	12,50	85,12
2013	71,31	10,56	83,96

Джерело: дані за 2000—2004 рр. — [1]; за 2005—2013 рр. — [2; 4]; розрахунки автора.

Оснoву інфраструктури ринку кредитних ресурсів України формує система комерційних банків. Оцінювання стану системи комерційних банків та чинників впливу на ефективність її діяльності дозволяє визначити ризики, які формуються в межах каналу банківського кредитування. Основні показники для оцінювання стану банківської системи країни в період 2000—2013 рр. наведено в таблиці 1.

Обсяг кредитних ресурсів, сформованих банківською системою України протягом аналізованого періоду, має чітку тенденцію до зростання. У 2013 р. порівняно з 2000 р. частка кредитів в активах банківської системи зросла на 20 % і досягла значення 71 % від загального обсягу активів комерційних банків. Найбільша частка кредитів — 86 % від загального обсягу активів банківської системи — характерна для 2008 р. Підтвердженням зростання кредитної спрямованості діяльності банківської системи країни є зростання співвідношення між обсягами кредитів та депозитів комерційних банків.

Стосовно характеристик банківської системи країни, то протягом аналізованого періоду (2000 — 2013 рр.) спостерігається зростання частки банків з 100% іноземним капіталом (з 5 % в 2000 р. до 11 % в 2013 р.). Збільшення кількості кредитних установ з іноземним капіталом негативно впливає на дієвість та ефективність каналу банківського кредитування, оскільки збільшує можливості банків перемішувати кредитні ресурси через кордон.

Таблиця 2. Динаміка показника фінансової глибини в Україні, 2000—2013 рр.

Роки	ВВП, млн грн.	M ₂ -M ₁ , млн грн.	Показник фінансової глибини, %
2000	170070	23581	13,87
2001	204190	15390	7,54
2002	225810	24040	10,65
2003	267344	43314	16,20
2004	345113	58393	16,92
2005	441452	94573	21,42
2006	544153	136138	25,02
2007	720731	209608	29,08
2008	948056	287400	30,31
2009	913345	251023	27,48
2010	1082569	306947	28,35
2011	1302079	370754	28,47
2012	1411238	447901	31,74
2013	1454931	505332	34,73

Джерело: дані за 2000 — 2004 рр. — [1]; за 2005 — 2013 рр. — [2; 3]; розрахунки автора.

Таблиця 3. Динаміка та структура депозитів у розрізі секторів економіки України, 2000–2013 рр.

Роки	Депозити сектору нефінансові корпорації			Депозити сектору домашні господарства		
	млн грн.	% від ВВП	% від загального обсягу	млн грн.	% від ВВП	% від загального обсягу
2000	11131	6,54	59,40	6940	4,08	37,04
2001	13223	6,48	51,50	11563	5,66	45,04
2002	16779	7,43	44,49	19699	8,72	52,23
2003	24031	8,99	39,00	33202	12,42	53,88
2004	34365	9,96	41,42	42501	12,32	51,23
2005	50976	11,55	37,83	74778	16,94	55,49
2006	65614	12,06	35,29	108860	20,01	58,55
2007	95583	13,26	33,67	167239	23,20	58,91
2008	118188	12,47	32,85	217860	22,98	60,56
2009	94796	10,36	28,30	214098	23,41	63,92
2010	116105	10,72	27,87	275093	25,40	66,02
2011	153120	11,63	31,16	310390	23,58	63,12
2012	173319	12,28	30,28	369264	26,17	64,52
2013	195160	13,41	29,13	441951	30,38	65,97

Джерело: статистична інформація НБУ [5]; розрахунки автора.

Важливий показник, який характеризує зв'язок між функціонуванням банківської системи та реальним сектором економіки, — показник фінансової глибини (financial depth). Він відображає співвідношення обсягів строкових депозитів, сформованих інституційними секторами та величиною ВВП.

Розрахункові значення показника фінансової глибини формуються шляхом співвідношення обсягів строкових вкладів, сформованих банківською системою країни (грошовий агрегат М2 мінус грошовий агрегат М1) та величини ВВП країни (табл. 2).

Зростання показника фінансової глибини в Україні з 7,5 % (в 2001 р.) до 35 % (в 2013 р.) характеризує зростання довіри економічних суб'єктів до банківської системи і тенденції до створення строкових заощаджень.

Більш швидкими темпами зростає обсяг строкових коштів, сформованих домогосподарствами (за період 2000 — 2013 рр. обсяг строкових коштів сформованих сектором нефінансових корпорацій збільшився в 17,5 разів, а строкові кошти домогосподарств — у 64 рази) (табл. 3).

Отримані результати дозволяють визначити сектор

домашніх господарств, як потенційних внутрішніх інвесторів. Використання інструментів державного стимулювання зростання обсягів строкових вкладів домашніх господарств спроможне забезпечити формування основи для збільшення обсягів кредитних ресурсів національної економіки.

З іншого боку слід сформувати відповідне позитивне середовище щодо збільшення обсягів депозитів сектору нефінансових корпорацій. Серед негативних аспектів формування депозитів у межах банківської системи країни протягом аналізованого періоду є зростання частки депозитів в іноземній валюті.

Основною метою формування пропозиції кредитних ресурсів є забезпечення розвитку реального сектору економіки країни відповідною кількістю грошових ресурсів. Альтернативним джерелом формування додаткових ресурсів для економіки є розвиток ринку цінних паперів — акцій та облигацій. Надання переваги першому або другому джерелу залежить від типу фінансової структури країни та від схильності суб'єктів господарської діяльності до визначення джерел задоволення потреби в грошових ресурсах.

Основним показником, який визначає існуючі пропорції забезпечення потреби в грошових ресурсах є відношення номінальної капіталізації ринку цінних паперів до обсягу кредитів, виданих комерційними банками суб'єктам господарської діяльності. Визначення динаміки даного співвідношення для української економіки дозволяє оцінити значення каналу банківського кредитування як джерела задоволення попиту на грошові ресурси з боку суб'єктів господарської діяльності.

Теоретично оцінка тенденцій та визначення співвідношення дозволяє зробити наступні висновки:

— якщо капіталізація ринку цінних паперів перевищує обсяг кредитів, наданих комерційними банками країни, тобто даний індикатор має значення понад одиницю (100 %), то можна стверджувати, що при визначенні джерел формування фінансових ресурсів суб'єкти господарської діяльності надають перевагу сегменту цінних паперів;

— якщо канал банківського кредитування переважаючий, тобто значення індикатора знаходиться в межах від нуля до одиниці (0–99%), то можна стверджувати про існування банкоорієнтованого попиту на фінансові ресурси.

Таблиця 4. Динаміка номінальної капіталізації ринку цінних паперів України, 2000–2010 рр.

Роки	Обсяг номінальної капіталізації, млн грн.	Обсяг кредитів наданих суб'єктам господарювання, млн грн.	Відношення обсягу номінальної капіталізації до обсягу кредитів, наданих комерційними банками, %
2000	15500	18594	83,36
2001	22670	26955	84,10
2002	17090	38721	44,14
2003	23620	58849	40,14
2004	34760	73785	47,11
2005	61990	109895	56,41
2006	84070	166683	50,44
2007	133250	276184	48,25
2008	153050	472584	32,39
2009	162680	474991	34,25
2010	95550	508288	18,80
2011	179170	580907	30,84
2012	107730	609202	17,68

Джерело: дані за 2000–2008 рр. — [1; 6]; за 2009–2012 рр. — [3; 7]; розрахунки автора.

Оцінені значення індикатора для української економіки свідчать про розширення банкоорієнтованого попиту на фінансові ресурси. Якщо в 2000 році відношення обсягу номінальної капіталізації до обсягу кредитів становило 83%, то в 2013 році показник зменшується до 18% (табл. 4).

Найдосконаліша модель фондового ринку передбачає, що дане співвідношення повинно бути достатнім для забезпечення активної ролі фондового ринку в економіці, можливості використання його інструментів для вирішення важливих макроекономічних проблем. Водночас це співвідношення повинно ґрунтуватися на реальній вартості цінних паперів та не допускати можливості виникнення ризиків погіршення ситуації на ринку цінних паперів внаслідок їх переоцінки.

Відповідно до "Методики розрахунку рівня економічної безпеки України" [8], відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акцій до ВВП повинно перебувати в межах 50—90%. Для України протягом всього аналізованого періоду значення показника не відповідає мінімальному рекомендованому значенню. Недостатній рівень розвитку фондового ринку підтверджується і при зіставленні показника капіталізації ринку цінних паперів України та інших країн світу: в США — 130%, Швеції — 97%, Японії — 69%, Росії — 46%, Німеччині — 89% від ВВП [9].

ВИСНОВКИ

Серед сукупності причин внутрішнього та зовнішнього характеру, які виступили причиною дестабілізації кредитних відносин в 2008—2013 рр., можна визначити наступні:

1. Негативні очікування суб'єктів господарської діяльності та населення щодо ситуації в світовій та національній економіці. Окрім сукупності проблем у межах світового господарства, вагомого значення набувають чинники, пов'язані з прискоренням динаміки інфляційних процесів в Україні. Теоретично, помірні темпи інфляції повинні стимулювати інвестиційну активність. Проте, за сукупності негативних умов, пожвавлення інфляційних процесів на фоні дестабілізації ситуації на валютному ринку країни, призвело до зростання споживчого попиту (особливо на товари довготривалого використання) та попиту на кредитні ресурси.

2. Відсутність розвиненого фондового ринку. Недовіра суб'єктів господарської діяльності та населення до цінних паперів і фактична відсутність вторинного їх ринку негативно впливають на обсяги міжгосподарського та державного кредитування. За умов відсутності альтернативних варіантів формування пропозиції грошових ресурсів, відбулось значне зростання попиту на кредити банківської системи країни.

3. Політична нестабільність та значна заполітизованість суспільних відносин в країні призвели до виникнення економічних ризиків, пов'язаних з постійною зміною політичної ситуації, що несприятливо вплинуло на стабільність кредитних відносин в країні.

4. Дестабілізація ситуації у банківській та кредитній системі країни негативно вплинула на обсяги сформованих банківською системою країни депозитів.

5. Несприятлива процентна політика Центрального банку України. Низький рівень депозитних ставок та неврегульованість на ринку кредитних ресурсів (особливо кредитів, наданих в іноземній валюті) негативно вплинули на стан кредитних відносин.

6. Глобальна фінансова інтеграція, яка має незаперечні переваги, робить кредитні відносини незахищеними від дії негативних чинників міжнародних ринків капіталу, таких як мінливість курсів валют, процентних ставок, ліквідності, а також обсягів грошових потоків, що мають вагомий наслідок для економічного розвитку.

Література:

1. Бюлетень Національного банку України. — № 12. — 2008 [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=54444>

2. Бюлетень Національного банку України. — № 7. — 2012 [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/econom/Buletyn/2012/bull_07-12.pdf

3. Бюлетень Національного банку України. — № 1. — 2014 [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4881597>

4. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

5. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України). Депозити резидентів у розрізі секторів економіки [Електронний ресурс]: Національний банк України. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xls>

6. Звіт ДКЦПФР за 2008 рік [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України. — Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

7. Річний звіт НКЦПФР за 2012 рік: Інновації для розвитку ринку: Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України. — Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

8. Наказ "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс]: Міністерство економіки України <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07>.

9. Рубцов Б.Б. Еволюція інститутів фінансового ринка і розвитку економіки / [Електронний ресурс]: Финансовые институты и экономическое развитие: Кол. моногр. — М.: ИМЭМО РАН, 2006. — Режим доступу: http://www.mirkin.ru/_docs/Rub_evolfin.pdf

References:

1. National bank of Ukraine (2008), Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 12, [online], available at: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=54444> (Accessed 4 May 2014).

2. National bank of Ukraine (2012), Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol. 7, [online], available at: http://bank.gov.ua/Publication/econom/Buletyn/2012/bull_07-12.pdf (Accessed 4 May 2014).

3. National bank of Ukraine (2014), Bulletin of the National Bank of Ukraine, vol.1, [online], available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4881597> (Accessed 4 May 2014).

4. National bank of Ukraine (2014), "Basic indicators of banking activities in Ukraine", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 (Accessed 4 May 2014).

5. National bank of Ukraine (2014), "Deposits held with depository corporations (excluding National Bank of Ukraine). Deposits of resident breakdown by sectors of the economy", available at: <http://www.bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xls> (Accessed 4 May 2014).

6. National Securities and Stock Market commission (2009), "NSMSC Report for 2008", available at: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

7. National Securities and Stock Market commission (2013), "NSMSC Annual Report for 2012: Innovation to Market Development", available at: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual> (Accessed 4 May 2014).

8. Ministry of Economy of Ukraine (2007), Order "On Approval of the methodology for determining the level of economic security of Ukraine" available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07> (Accessed 4 May 2014).

9. Rubtsov, B. B. (2006), Evoliutsiya ynstytutov fynansovoho rynku y razvytye ekonomiky [The evolution of financial market institutions and economic development], YMEMO RAN, [online], available at: http://www.mirkin.ru/_docs/Rub_evolfin.pdf (Accessed 4 May 2014).

Стаття надійшла до редакції 25.03.2014 р.